

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2010

Επιμέλεια:
Ομάδα Φιλολόγων της
Ωθησης

Δευτέρα, 26 Μαΐου 2010

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΘΕΜΑ Α

Διδαγμένο κείμενο

Άριστοτέλους *Ηθικά Νικομάχεια* Β 6, 12-16

Ἡ δ' ἀρετὴ περὶ πάθη καὶ πράξεις ἐστίν, ἐν οἷς ἡ μὲν ὑπερβολὴ ἀμαρτάνεται καὶ ψέγεται καὶ ἡ ἔλλειψις, τὸ δὲ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται· ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς. Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, στοχαστικὴ γε οὖσα τοῦ μέσου.

Ἐπὶ τὸ μὲν ἀμαρτάνειν πολλαχῶς ἔστιν (τό γάρ κακόν τοῦ ἀπείρου, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι εἵκαζον, τὸ δ' ἀγαθόν τοῦ πεπερασμένου), τὸ δὲ κατορθοῦν μοναχῶς (διό καὶ τὸ μὲν ῥάδιον τὸ δὲ χαλεπόν, ῥάδιον μὲν τὸ ἀποτυχεῖν τοῦ σκοποῦ, χαλεπόν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν)· καὶ διὰ ταῦτ' οὖν τῆς μὲν κακίας ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις, τῆς δ' ἀρετῆς ἡ μεσότης.

ἐσθλοὶ μὲν γὰρ ἀπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοί.

Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ ἕξις προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν. Μεσότης δὲ δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν· καὶ ἔτι τῷ τὰς μὲν ἐλλείπειν τὰς δ' ὑπερβάλλειν τοῦ δέοντος ἐν τε τοῖς πάθεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, τὴν δ' ἀρετὴν τὸ μέσον καὶ εὐρίσκειν καὶ αἰρεῖσθαι.

A1. Από το κείμενο που σας δίνεται να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «Ἡ δ' ἀρετὴ... παντοδαπῶς δὲ κακοί.»

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Ἡ ἀρετὴ ἐξάλλου ἀναφέρεται στα συναισθήματα³ καὶ στις πράξεις στα ὁποῖα ἡ ὑπερβολὴ ἀποτελεῖ λάθος καὶ ψέγεται, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἔλλειψη, ἐνῶ τὸ μέσον ἐπαινεῖται καὶ εἶναι τὸ ὀρθόν· καὶ τὰ δύο αὐτά (ἐννοεῖται: ὁ ἐπαινος καὶ ἡ ἐπιτυχία τοῦ ὀρθοῦ) πάνε μαζί με τὴν ἀρετὴ⁴. Ἐνὰ εἶδος μεσότητος εἶναι λοιπὸν ἡ ἀρετὴ, ἀφοῦ ἔχει γιὰ στόχο τὴς τὸ μέσον.

Επὶ πλέον τὸ νὰ κάνει κάποιος λάθος μπορεῖ νὰ γίνῃ με πολλοὺς τρόπους (γιατί τὸ κακὸ καὶ τὸ ἀπείρο πάνε μαζί¹, ὥπως δίδασκαν οἱ Πυθαγόρειοι, ἐνῶ τὸ καλὸ πάει μαζί με τὸ πεπερασμένο), ἐνῶ τὸ νὰ κάνει κάποιος τὸ σωστὸ [μπορεῖ νὰ

³ ψυχικὲς καταστάσεις

⁴ ἀνήκουν στὴν ἀρετὴ, ἔχουν σχέση με τὴν ἀρετὴ.

¹ τὸ κακὸ εἶναι γνῶρισμα τοῦ ἀπείρου - τὸ κακὸ ἀνήκει στο ἀπείρο.

γίνει] με έναν μόνο τρόπο (γι' αυτό και το πρώτο είναι εύκολο, ενώ το άλλο είναι δύσκολο: είναι εύκολο, πράγματι, να αποτύχει κάποιος στον στόχο του και είναι δύσκολο να τον πετύχει)· και γι' αυτούς τους λόγους λοιπόν η υπερβολή και η έλλειψη είναι χαρακτηριστικά της κακίας ενώ η μεσότητα της αρετής: "καλοί με έναν μόνο τρόπο [μπορεί να γίνουμε], κακοί όμως με πολλούς τρόπους [μπορεί να γίνουμε]."

ΘΕΜΑ Β

B1. Να εξηγήσετε πώς ο Αριστοτέλης αξιοποιώντας την άποψη των Πυθαγορείων και τον άγνωστης προέλευσης στίχο, που βρίσκονται στο κείμενο που σας δίνεται καταλήγει στο συμπέρασμα «καί διά ταῦτ' οὖν τῆς μὲν κακίας ἡ ὑπερβολή καὶ ἡ ἔλλειψις, τῆς δ' ἀρετῆς ἡ μεσότης»

Μονάδες 15

B2. Να προσδιορίσετε και να σχολιάσετε νοηματικά τα χαρακτηριστικά της αρετής, όπως προκύπτουν από το απόσπασμα του κειμένου «Ἔστιν ἄρα ... ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν».

Μονάδες 15

B3. Ποιες απόψεις εξέφρασε ο Αριστοτέλης για την πόλη της Αθήνας και τους Αθηναίους, σύμφωνα με την παράδοση, λίγο πριν εγκαταλείψει την Αθήνα;

Μονάδες 10

B4. Να βρείτε στο κείμενο που σας δίνεται μία ομόρριζη λέξη για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις:

σχέση, ανόρθωση, καθαίρεση, απάθεια, υπόλοιπο, διαβλητός, εικαστικός, ουσία, πρακτική, ραστώνη.

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

B1.

Ο Αριστοτέλης διατυπώνει ένα συλλογισμό, για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η αρετή είναι μεσότητα.

1. Τό μέσον ἐπαινείται καί κατορθοῦται.
2. Ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς

3. Μεσότης τις ἄρα ἐστίν ἡ ἀρετή.

Ο φιλόσοφος επαναλαμβάνει την άποψη ότι η αρετή συνδέεται με τα πάθη και τις πράξεις. Η υπερβολή και η έλλειψη αυτών αποτελεί λάθος, ενώ η μεσότητα και «ἐπαινείται καί κατορθοῦται».

Κριτήρια για το αν εκπληρώνεται ο κανόνας της μεσότητας τόσο στα πάθη όσο και στις πράξεις παρέχονται από το αποτέλεσμα.

Στη συνέχεια, με το «ἔτι», είναι φανερό ότι ο Αριστοτέλης θα θελήσει να ενισχύσει την άποψή του προσθέτοντας κάποια στοιχεία για την αρετή. Αυτό το επιχειρεί με μια αναφορά στη φιλοσοφία των Πυθαγορείων και συγκεκριμένα στις δέκα αρχές τους.

Στην αρχή του πρώτου βιβλίου του έργου του που μας παραδόθηκε με τον τίτλο «Μετά τα φυσικά» ο Αριστοτέλης κάνει μια εξαιρετικού ενδιαφέροντος αναδρομή στους παλαιότερους στοχαστές, αυτούς που τους λέμε προσωκρατικούς φιλοσόφους. Στο πλαίσιο λοιπόν αυτής της έρευνάς του ο Αριστοτέλης αφιερώνει ιδιαίτερα τιμητικό λόγο στους Πυθαγορείους, θυμίζοντας ότι γι' αυτούς "αρχές των όντων" ήταν τα έναντία -μερικοί μάλιστα από αυτούς μιλούσαν για δέκα τέτοιες αρχές, που τις έλεγαν ζευγαρωτά:

πέρας	ἄπειρον
περιττόν	ἄρτιον
ἓν	πλήθος
δεξιόν	ἀριστερόν
ἄρρεν	θῆλυ
ἡρεμοῦν	κινούμενον
εὐθύ	καμπύλον
φῶς	σκότος
ἀγαθόν	κακόν
τετράγωνον	ἑτερόμηκες

Αυτή είναι η πυθαγορική διδασκαλία περί ἐναντίων, την οποία δέχεται ο Αριστοτέλης και, βέβαια, στο κέντρο της διδασκαλίας αυτής βρίσκεται η πίστη πως απέναντι σε κάθε αρχή που έχει τη δύναμη να επιβληθεί υπάρχει μια άλλη που υποτάσσεται. Η τάξη, επομένως, η "αρμονία" στον κόσμο -δίδασκαν οι Πυθαγόρειοι -είναι το αποτέλεσμα της μοναρχίας, της επικράτησης και επιβολής του ενός από τα εναντία. Εμείς ας προσέξουμε όμως τώρα ότι ένα από τα δέκα εναντία ζευγάρια το αποτελούν οι έννοιες ἀγαθόν και κακόν. Όλες τότε οι έννοιες που βρίσκονται από την πλευρά του ἀγαθοῦ πρέπει να είναι σύστοιχες με αυτό, που πάει να πει: έχουν ιδιότητες σαν τις δικές του π.χ. ότι το αγαθό είναι σύστοιχο με τό φῶς, τό δεξιόν, το ἓν, το πέρας· όσες πάλι έννοιες βρίσκονται από την πλευρά του κακοῦ, πρέπει να είναι και αυτές σύστοιχες με την έννοια του κακοῦ, δηλαδή τό σκότος, τό ἀριστερόν, τό πλήθος, τό ἄπειρον.

Αναλυτικότερα, το να κάνουμε λάθος («τό κακόν » των Πυθαγορείων) είναι κάτι που μπορεί να συμβεί με πολλούς τρόπους («πλήθος» των Πυθαγορείων) και εύκολα (ῥάδιον), γιατί το κακό (δηλαδή το να κάνουμε λάθος) βρίσκεται σε άπειρα σημεία, έξω από το μέσο. Δηλαδή οι κακές πράξεις είναι «άπειρες», και το άπειρο προκαλεί δέος στην ανθρώπινη λογική, είναι κακό. Και οι τρεις έννοιες (κακόν, πλήθος, ἄπειρον) στις οποίες αναφέρεται ο Αριστοτέλης βρίσκονται στην ίδια στήλη των δέκα αρχών των Πυθαγορείων.

Αντίθετα, το να πετύχουμε το στόχο, το ορθό, (το «ἀγαθόν» των Πυθαγορείων) γίνεται με έναν τρόπο (το «ἓν» των Πυθαγορείων) και δύσκολα (χαλεπόν), γιατί το αγαθό, το να πετύχουμε δηλαδή το στόχο μας, βρίσκεται μέσα σε ορισμένα όρια («πέρας» των Πυθαγορείων).

Μετά τη φιλοσοφία, ο Αριστοτέλης επικαλείται και την ποίηση για να ενισχύσει την θέση του ότι το σφάλμα μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους και το σωστό με έναν. Ο άγνωστος προέλευσης αρχαίος στίχος παραβάλλεται με τις νεοελληνικές γνωμικές φράσεις: "Ο διάολος έχει πολλά ποδάρια" και "Ένας δρόμος του καλού και χίλιοι του διαβόλου".

Συμπερασματικά, τόσο η διδασκαλία των Πυθαγορείων όσο και η ποίηση χρησιμοποιείται από τον Αριστοτέλη προς επίρρωση της θέσης που προηγουμένως απέδειξε (Μεσότης τις ἄρα ἐστίν ἡ ἀρετή) ότι δηλαδή η αρετή είναι μεσότητα σε αντιδιαστολή με την υπερβολή και την έλλειψη που είναι κακίες (η μὲν ὑπερβολή ἀμαρτάνεται καὶ ψέγεται καὶ ἡ ἔλλειψις).

B2.

α) ἀρετή : η λέξη ἀρετή (<ρίζ. αρ-) σχετίζεται ετυμολογικά με τις λέξεις ἄρης, ἀρείων, ἄριστος, ἀραρίσκω (=ταιριάζω, προσαρμόζω), ἀρέσω.

Ἦδη στον Όμηρο η λέξη αρετή -μια από τις πιο παλιές λοιπόν λέξεις της γλώσσας μας- είχε τη σημασία της αξίας, αυτού που κάνει κατ'εξοχή να είναι εξαιρετικό, έξοχο. Έτσι ο Όμηρος χρησιμοποιούσε τη λέξη αυτή μιλώντας για τους πολεμιστές και αναφερόταν στις εξαιρετες, τις έξοχες σωματικές και ψυχικές τους ιδιότητες. Ἦδη όμως από πολύ παλιά είχε αρχίσει και η χρήση της λέξης εν σχέσει με άψυχα πράγματα (για τις εξαιρετικές π.χ. ιδιότητες του εδάφους ή κάποιου ζώου). Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί τη λέξη αυτή α) για να δηλώσει την αξία που έχει ένα πράγμα (έμψυχο ή άψυχο, άνθρωπος ή ζώο) κατά τη στιγμή που έχει την πιο ολοκληρωμένη, την πιο τέλεια μορφή του, β) για να δηλώσει ότι η αξία ενός πράγματος βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση προς την εκτέλεση από το πράγμα αυτό του έργου που του έχει ανατεθεί από τη φύση. Ειδικά για τον άνθρωπο αρετή είναι η έξη με την οποία αυτός α) γίνεται τέλειος (ἀγαθός) και β) επιτελεί με τέλειο τρόπο τον προορισμό του.

β) ἔξις: αρχίζοντας τον ορισμό της αρετής, ο Αριστοτέλης μας δίνει: α) το προσεχές γένος της, δηλαδή την αμέσως ευρύτερη έννοια, στην οποία υπάγεται η έννοια αυτή και, ταυτόχρονα, β) την ειδοποιό διαφορά της, δηλαδή το σημείο, ως προς το οποίο διαφοροποιείται από τις ομοταγείς προς αυτήν έννοιες (αυτές που ανήκουν στο ίδιο γένος με την ίδια). Κατά τον Αριστοτέλη, το προσεχές γένος της αρετής είναι η έννοια της έξης, που σημαίνει ότι η αρετή ανήκει στις έξεις, είναι έξη. Όπως είδαμε και στην πρώτη ενότητα, η «ἔξις» (από το μέλλοντα «ἔξω» του ρήματος «ἔχω») είναι μια μόνιμη θετική κατάσταση απόκτησης και κατοχής, κατ' αντιδιαστολή προς τη στέρηση. Η έξη είναι ικανότητα για επιτέλεση ενός ενεργήματος. Πρόκειται για έναν τρόπο ύπαρξης, για μια σταθερή ποιότητα, που αποκτήθηκε από την ψυχή με την επανάληψη μια λειτουργίας. Στο χώρο της ηθικής, για παράδειγμα, η ευδαιμονία είναι μια

έξη. Έξεις είναι και οι αρετές, δεν είναι όμως αρετές όλες οι έξεις. Αρετές είναι όσες έξεις κρίνονται άξιες επαίνου.

γ) προαιρετική: Με τη λέξη αυτή προσεγγίζεται το μεγάλο ζήτημα της ελευθερίας της βούλησης του ανθρώπου, δηλαδή της ελευθερίας του να διαμορφώνει απόψεις και να πραγματοποιεί τις αποφάσεις του χωρίς εξαναγκασμό, σύμφωνα με τη θέλησή του και τις επιλογές του. Η προαίρεση δεν είναι απλώς μια εκούσια πράξη (γιατί και τα παιδιά και τα ζώα ενεργούν εκούσια αλλά όχι ύστερα από ώριμη σκέψη), ούτε επιθυμία ή "θυμός" (γιατί και τα άλογα ζώα έχουν θυμό, όχι όμως προαίρεση) ούτε βούληση (γιατί η βούληση μπορεί να στρέφεται και σε πράγματα που είναι αδύνατα, όπως π.χ. η αθανασία μας, και επιπλέον γιατί η βούληση αποβλέπει πιο πολύ στο σκοπό και όχι στα μέσα, όπως η προαίρεση).

Προαίρεση λοιπόν είναι εκλογή που δε γίνεται στιγμιαία, τυχαία, επιπόλαια και απερίσκεπτα, αλλά "μετά λόγου καί διανοίας", ύστερα από λογική και ώριμη σκέψη. Είναι η εκλογή, ύστερα από ώριμη σκέψη, ενός πράγματος ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα που έχω στην εξουσία μου και που είναι προσιτά σε μένα. Η προαίρεση προϋποθέτει τη σκέψη που καταλήγει σε μια τελική επιλογή και απόφαση να πράξουμε κάτι.

Την ηθική ποιότητα μιας πράξης, θετική ή αρνητική, τη χαρακτηρίζει η προαίρεση, γιατί η πράξη μας δεν αξιολογείται από τα ενδεχόμενα αποτελέσματά της, αλλά από την προαίρεση με την οποία ξεκίνησε. Η προαίρεση είναι ο πυρήνας της ηθικής πράξης, η βάση της αρετής. Αν αποφασίσω ύστερα από ώριμη σκέψη και εφόσον υπάρχουν και οι άλλες προϋποθέσεις (π.χ. μεσότητα), τότε η πράξη μου είναι ενάρετη. Αυτό σημαίνει ότι ο Αριστοτέλης στην ηθική δέχεται την ελευθερία της βούλησης.

Πάντως, η σημασία της προαίρεσης για την ύπαρξη της αρετής επανειλημμένα τονίζεται από τον Αριστοτέλη. Σε άλλο χωρίο του ίδιου έργου του παραθέτει τους αναγκαίους όρους, για να χαρακτηριστεί μια πράξη ενάρετη: ο άνθρωπος πρέπει να έχει α) συνείδηση της πράξης του (ειδώς), β) την ανάλογη προαίρεση (προαιρούμενος) και γ) σιγουριά και σταθερότητα στην πραγματοποίησή της (βεβαίως καί ἀμετακινήτως).

δ) ἐν μεσότητι οὔσα τῇ πρὸς ἡμᾶς: Όπως είπαμε και προηγουμένως η πορεία στο δρόμο της αρετής μπορεί να γίνει με έναν και μοναδικό τρόπο, αφού το καλό είναι κάτι καθορισμένο. Το μονοπάτι της αρετής είναι δύσκολο γιατί προϋποθέτει ασφαλή γνώση των ιδιοτήτων της. Και μια και μοναδική είναι η ιδιότητά της: η μεσότητα, η εύρεση του σωστού μέτρου. Αντίθετα, οι ιδιότητες της κακίας είναι πολλές, αφού αυτή κινείται στα δύο άκρα, στην υπερβολή και στην έλλειψη. Σε πολλά πράγματα ο άνθρωπος μπορεί να είναι υπερβολικός, και σε πολλά ελαττωματικός.

Ήδη στην Ενότητα 7 είχε αναφέρει τα δύο είδη μεσότητας. Στον ορισμό που διατυπώνει εδώ διευκρινίζει ότι η αρετή είναι μεσότητα με κριτήριο εμάς ("πρός ἡμᾶς"), υποκειμενική μεσότητα, όχι αντικειμενική ("κατ' αὐτό τό πρᾶγμα").

ε) ὠρισμένη λόγῳ καί ᾧ ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειεν (:Βρίσκεται στο μέσο που καθορίζεται από τη λογική (του φρόνιμου ανθρώπου): Τα στοιχεία για τα

οποία μίλησε ο Αριστοτέλης ως αυτό το σημείο στην προσπάθειά του να ορίσει την αρετή, θα μπορούσαν να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι ο λόγος είναι για μια έννοια απολύτως υποκειμενική= καθόλου αντικειμενική: ἕξις προαιρετική, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς.

Θα μπορούσε δηλαδή να δημιουργηθεί η εντύπωση πως το κάθε επιμέρους άτομο, ορίζοντας με έναν δικό του τρόπο το δικό του μέσον, ορίζει με έναν απολύτως δικό του τρόπο την αρετή· πως δεν υπάρχει κανένας κοινός κανόνας για τον καθορισμό της ουσίας και του περιεχομένου αυτού που θα λέγαμε γενικά «ανθρώπινη αρετή». Ακριβώς για να μη δημιουργηθεί η εντύπωση αυτή, ο Αριστοτέλης επιστρατεύει ως κοινό κανόνα την ανθρώπινη λογική, τον ορθό λόγο: η αναγωγή της ανθρώπινης λογικής σε στοιχείο καθοριστικό της έννοιας της μεσότητας εξασφαλίζει το στοιχείο της αντικειμενικότητας στην ανθρώπινη αυτή ιδιότητα. Ο Αριστοτέλης προχωρεί μάλιστα με ακόμη αυστηρότερο τρόπο στον καθορισμό του αντικειμενικού αυτού κριτηρίου: δεν μετράει γι' αυτόν τόσο η κοινή ανθρώπινη λογική όσο η λογική του φρονίμου ανθρώπου, του ανθρώπου που βουλεύεται εὔ. Σε άλλο σημείο των Ηθικών Νικομαχείων επαναλαμβάνει την ίδια θέση με διαφορετική διατύπωση: ἡ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἕξις ἀρετῆ ἐστίν.

Εξάλλου, ο λόγος αποτελεί ένα από τα στάδια της πορείας προς την αρετή:

- **το πρώτο στάδιο είναι ο νόμος, που συνηθίζει τους ανθρώπους ως πολίτες να ενεργούν ενάρετα (όπως είδαμε στην 3^η ενότητα).**
- **Και το δεύτερο στάδιο είναι ο λόγος (η λογική, η φρόνηση), με τον οποίο ο καθένας ξεχωρίζει το καλό και το κακό, τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνει· έτσι, ο λόγος βοηθάει το νόμο και τελειοποιεί το έργο του.**

Μυαλωμένος άνθρωπος είναι, κατά τον Αριστοτέλη, αυτός στον οποίο ενώνονται και συνυπάρχουν όλες οι αρετές και αυτός που μπορεί να σκεφτεί καλά σχετικά με το τι είναι αγαθό και συμφέρον για τον εαυτό του όχι μόνο από μια μερική άποψη (π.χ. ποια συντελούν στην υγεία, στη σωματική δύναμη), αλλά γενικά ποια συντελούν "πρὸς τὸ εὖ ζῆν". Όταν υπάρχει η φρόνηση, γράφει ο άλλου ο Αριστοτέλης, όλες οι αρετές θα υπάρξουν και οι διάφορες αρετές δείχνουν πώς αντιδρά ο φρόνιμος στις διάφορες περιστάσεις. Αν λείπει μια αρετή, αποδιοργανώνεται το όλον. Μυαλωμένος άνθρωπος είναι αυτός που με την πράξη του υψώθηκε σε ηθική προσωπικότητα και κατόρθωσε να γίνει παράδειγμα, μέτρο σύγκρισης για τους άλλους, ώστε να έχουν τις πράξεις του ως κριτήριο για την ηθική ποιότητα των δικών τους πράξεων.

Μολονότι, πάντως, το στοιχείο αυτό (:τη λογική του φρονίμου ανθρώπου) ο Αριστοτέλης δεν το μνημόνευσε με έναν ιδιαίτερο τρόπο κατά τη μακρά – και κοπιαστική – πορεία της προσπάθειάς του να επεξεργασθεί τον ορισμό της έννοιας αρετή, εντούτοις ήταν γι' αυτόν κάτι το αυτονόητα βασικό για την έρευνά του· το είχε πει πολύ προτού προχωρήσει στην επεξεργασία του Ηθ. Νικομάχεια II 2. 1103 b 31 «τό μὲν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν κοινόν καὶ ὑποκείμενον» (= «είναι μια γενικά αποδεκτή αρχή, που δεν μπορούμε παρά να την λάβουμε ως βάση της έρευνάς μας»). Ο Αριστοτέλης λοιπόν πιστός στη

σωκρατική και πλατωνική παράδοση διατηρεί το νοησιαρχικό στοιχείο στον πυρήνα της ηθικής του.

B3.

Η παράδοση λέει πως όταν έφευγε ο Αριστοτέλης από την Αθήνα, τον ρώτησαν «Τίς ἐστὶν ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις;». Εκείνος χαρακτήρισε την πόλη που τον φιλοξένησε τριάντα τόσα χρόνια με ένα αληθινά εντυπωσιακό επίθετο· την ονόμασε παγκάλη, πανέμορφη· παραπονέθηκε όμως πως πίσω από την ασύγκριτη ομορφιά της κρύβει μιαν ασχήμια από τις πιο σιχαμερές και τις πιο ανυπόφορες· χρησιμοποιώντας στίχους από της Οδύσσεια έκανε ένα δριμύ υπαινιγμό στους συκοφάντες, που δεν ήταν μόνο πολλοί στην Αθήνα· ήταν και ένα είδος που δεν έλειπε δυστυχώς ποτέ, αφού πάντα βρίσκονταν οι πρόθυμοι να διαδεχθούν τους προηγούμενους! Σύμφωνα με τη δεύτερη διήγηση τον ρώτησαν επίσης τις κρίσιμες εκείνες μέρες γιατί εγκατέλειπε την Αθήνα, κι εκείνος απάντησε ότι δεν ήθελε να δώσει στους Αθηναίους την ευκαιρία να σφάλουν για δεύτερη φορά σε βάρος της φιλοσοφίας, κάνοντας, βέβαια, τη φορά αυτή υπαινιγμό στη θανατική καταδίκη και στο τέλος του Σωκράτη.

B4.

σχέση: ἕξις

ανόρθωση: κατορθοῦνται

καθαίρεση: προαιρετική, αἰρεῖσθαι

απάθεια: πάθεσι, πάθη

υπόλοιπο: ἔλλειψις, ἔλλειψιν, ἐλλείπειν

διαβλητός: ὑπερβάλλειν

εικαστικός: εἵκαζον

ουσία: ἐστίν, οὐσα

πρακτική: πράξεις

ραστώνη: ῥάδιον

ΘΕΜΑ Γ**Αδίδακτο κείμενο****Ξενοφώντας Απομνημονεύματα Βιβλίο Δ, κεφ. VIII, § 8-9**

Εἰ δέ βιώσομαι πλείω χρόνον, ἴσως ἀναγκαῖον ἔσται τὰ τοῦ γήρως ἐπιτελεῖσθαι καὶ ὁρᾶν τε καὶ ἀκούειν ἥττον καὶ διανοεῖσθαι χειρὸν καὶ δυσμαθέστερον ἀποβαίνειν καὶ ἐπιλησμονέστερον, καὶ ὧν πρότερον βελτίων ἦν, τούτων χείρω γίγνεσθαι· ἀλλὰ μὴν ταῦτά γε μὴ αἰσθανομένῳ μὲν ἀβίωτος ἂν εἴη ὁ βίος, αἰσθανόμενον δέ πῶς οὐκ ἀνάγκη χειρόν τε καὶ ἀηδέστερον ζῆν; ἀλλὰ μὴν εἴ γε ἀδίκως ἀποθανοῦμαι, τοῖς μὲν ἀδίκως ἐμέ ἀποκτείνουσιν αἰσχροὺς ἂν εἴη τοῦτο· εἰ γὰρ τό ἀδικεῖν αἰσχροὺς ἐστί, πῶς οὐκ αἰσχροὺς καὶ τό ἀδίκως ὅτιοῦν ποιεῖν;

— — — — —
τὰ τοῦ γήρως ἐπιτελοῦμαι: υφίσταμαι τα βάρη του γήρατος.

Γ1. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του κειμένου.

Μονάδες 20

Γ2. Να γράψετε τους ζητούμενους τύπους για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου:

- πλείω:** τη δοτική του πληθυντικού του αρσενικού γένους στον θετικό βαθμό.
γήρως: τη δοτική του ενικού.
δυσμαθέστερον: την αιτιατική του ενικού του θηλυκού γένους στο θετικό βαθμό.
ταῦτα: την αιτιατική του πληθυντικού στο αρσενικό γένος.
ἐμέ: τη γενική πληθυντικού δευτέρου προσώπου.
ὁρᾶν: το τρίτο ενικό πρόσωπο παρατατικού στην ίδια φωνή.
ἀποβαίνειν: το δεύτερο ενικό πρόσωπο προστακτικής αορίστου δευτέρου στην ίδια φωνή.
γίγνεσθαι: το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο ευκτικής αορίστου δευτέρου.
αἰσθανόμενον: το τρίτο πληθυντικό πρόσωπο οριστικής παρακειμένου στην ίδια φωνή.
ἀδικεῖν: το απαρέμφατο αορίστου στην ίδια φωνή.

Μονάδες 10

Γ3α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω λέξεων:

ἐπιτελεῖσθαι, πρότερον, τούτων, ἀβίωτος, ἐμε, ὅτιοῦν.

(Μονάδες 6)

Γ3β. «ἀλλά μήν ταῦτά γε μή αισθανομένω μὲν ἀβίωτος ἂν εἶη ὁ βίος»: να αναγνωρίσετε τον λανθάνοντα υποθετικό λόγο και να τον αναλύσετε.

(Μονάδες 4)

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Γ1.

Αν όμως θα ζήσω περισσότερο χρόνο, ίσως θα είναι ανάγκη να υποστώ τα βάρη των γηρατειών, δηλαδή και να βλέπω και να ακούω λιγότερο και να σκέφτομαι χειρότερα και να μαθαίνω δυσκολότερα και να ξεχνώ ευκολότερα και όσων πρωτύτερα ήμουν καλύτερος, τούτων να γίνομαι χειρότερος· αλλά όμως εάν αυτά βέβαια δεν τα αντιλαμβανόμουν ο βίος μου θα ήταν αβίωτος, αν όμως τα αντιλαμβάνομαι, πώς κατ' ανάγκη δε θα ζήσω χειρότερα και πιο δυσάρεστα; Αλλά όμως εάν βέβαια θα πεθάνω άδिका, αυτό θα είναι ντροπή γι' αυτούς που με σκότωσαν άδिका· διότι αν είναι ντροπή το να αδικεί κανείς, πώς δεν είναι ντροπή επιπλέον και να κάνει κανείς οτιδήποτε άδικο;

ΩΘΗΣΗ

Γ2.

πλείω: πολλοῖς

γήρως: γήρα

δυσμαθέστερον: δυσμαθῇ

ταῦτα: τούτους

ἐμε: ὑμῶν

ὁρᾶν: ἑώρα

ἀποβαίνειν: ἀπόβηθι

γίγνεσθαι: γενοίμεθα

αἰσθανόμενον: ἤσθηνται

ἀδικεῖν: ἀδικῆσαι

Γ3α.

ἐπιτελεῖσθαι: τελικό απαρέμφατο που λειτουργεί ως υποκείμενο της απρόσωπης έκφρασης αναγκαῖον ἔσται

πρότερον: επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο ἦν

τούτων: γενική συγκριτική από το χεῖρω

ἀβίωτος: κατηγορούμενο στο υποκείμενο του ρήματος βίος μέσω του συνδετικού ρήματος ἂν εἶη

ἐμε: αντικείμενο στη μετοχή τοῖς ἀποκτεínaσι

ὅτιοῦν: σύστοιχο αντικείμενο στο απαρέμφατο ποιεῖν

Γ3β.

μή αἰσθανομένω ... ἂν εἶη: Λανθάνων υποθετικός λόγος ο οποίος αναλύεται στην ακόλουθη μορφή:

Υπόθεση: εἰ μή αἰσθανοίμην (εἰ + ευκτική)

Απόδοση: ἂν εἶη (δυννητική ευκτική)

και δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Τα θέματα ήταν προσιτά για έναν καλά προετοιμασμένο μαθητή. Για το μεν γνωστό κείμενο η επιλογή των ενοτήτων (9^η-10^η των Ηθικών Νικομαχείων) μπορεί να απετέλεσε έκπληξη για όσους λειτούργησαν με τη λογική των «SOS...»: ωστόσο, είναι αδιαμφισβήτητο ότι ως ενότητες είναι κομβικές για την κατανόηση της αριστοτελικής προσέγγισης της ηθικής αρετής. Έτσι, οι μαθητές με επαρκή γνωστικό οπλισμό μπορούσαν να ανταποκριθούν ικανοποιητικά στις απαιτήσεις των ερωτημάτων. Δυσκολία αναμένεται να προκύψει από την ευρεία έκταση που μπορούν να λάβουν οι απαντήσεις των ερμηνευτικών ερωτήσεων. Το θέμα της εισαγωγής είναι βασικό εξεταστικό αντικείμενο. Τέλος, σημειώνουμε ότι οι απαντήσεις των ερμηνευτικών ερωτήσεων μπορούσαν να αντληθούν από το φυλλάδιο της Ωθησης (ενότητα 9: ερώτηση 10, ενότητα 10: ερωτήσεις 1, 2 και 3). Το αδίδακτο κείμενο σε γενικές γραμμές θεωρείται μετρίου δυσκολίας, αφού ήταν ένα απόσπασμα παρατακτικής αφήγησης. Οι γραμματικές και συντακτικές παρατηρήσεις δε θα δημιουργήσουν κάποιο ιδιαίτερο πρόβλημα.

